

mi v ozadju zaznave tiči nabrežinski kamnolom ali repenska java, kjer je bil kamen izluščen; ko mi natakar naliva v kozarec, slutim v rdeči tekočini sokove zemlje in ljudi, ki so jo pridelali in odgovali v sodih ... In tako je s sirom, z medom, z zelišči in povrtino. Vse to pač kaže na usodnejšo, čisto življenjsko povezanost slovenskega človeka na Tržaškem s svojimi tlemi. Da vodi ta vez, ta nit tudi v svet mitskega in metafizičnega, je vsaj meni popolnoma jasno.

V teh nadjezikovnih znakih (na)rodne pripadnosti se prepoznavam tudi sam, skozi tako občutljivost sem blizu ne samo mladim generacijam v svojem okolju, pač pa tudi temeljem svojega duhovnega doma, v katerem se moj ustvarjalni eros razživi, si spočenja smisel in postane rodoviten. Na pomislek, da sem s tem preblizu »kmečkemu« slovenstvu, se požvižgam. Danes se človek hitro nakašlja ob globalnem metropolitanskem smogu.

In še drugo opažanje: če pogledamo družbo pisateljev, ki na Slovenskem pišejo za otroke, (to velja zgleda tudi za ilustratorje) bomo ugotovili – posebno še, če jo primerjamo s panoramo ustvarjalcev umetniške literature za odrasle, da slednji v neverjetni večini živijo ali so tesno povezani z urbanim območjem Ljubljane (izjeme so tu pa tam, zvečine pesniki); celo sicer živahna in ambiciozna mestna okolja, kakršna so Maribor, Celje, Kranj, nudijo zgleda premalo svetovljanskega prepričanja in spodbud, da bi jih kot profesionalno profilirane osebkke omogočala. Nasprotno pri književnikih za otroke. Ti so dovolj enakomerno – tako po številu kot po umetniški uspešnosti – razpostavljeni po Sloveniji: kot potrditev moji tezi, da je prvotni, rojstni ambient za ustvarjanje te vrste mnogo bolj produktiven. Pri umetniškem pisanju za odrasle predstavlja podeželje nevarnost zakotja brez ustvarjalnih spodbud, kompeticije in odmevnosti pri publikih, strokovni kritiki in izdajateljskih urednikih, kar privede pisce v provincialnost in stopicanje po lastni senci. Pri pisanju za otroke pa predstavlja oddaljenost od metropolitanskih sejmišč primerno zatišje, kjer je naravno okolje še nosilec arhetipskih predstav in ključ do izražanja prvinskih doživetij človeka. In kjer med svetom odraslih in otroškim svetom zaradi prevlade neposrednih osebnih stikov ni razdalj in odtujenosti.

Miroslav Košuta

BARVE MOJE POKRAJINE

Nič se ne spominjam, da bi bil izbral planet, na katerem naj se rodim. Tudi nimam v zavesti, da bi se odločal za kraj, kjer naj se to zgodi. Ali sem to opravil površno, brez globljega razmisleka, ali je zame to storil kdo drug.

Zgodilo pa se je, da sem se komaj rojen znašel prav na sredi sveta, kaj sveta, natanko v popku veselja. In še zdaj, ko z leti obremenjen gledam svojo pot, vidim, da me otroške oči niso varale.

Izbrani ali slučajno namenjeni kraj je bil čudovit: ravno pravšnje razpotegnjen, da se mi je zdel neizmerno velik, saj ga kot otrok nisem mogel obhoditi, obenem tako zelo majhen, da je stal ves v mojem srcu. Mimo tega pa mu je bilo dano

nekaj redkega in neprecenljivega: imel je dva obraza. Bil je kakor nebo z luno in soncem. Z enim obrazom je gledal proti gmajnam, dolinam, planoti, za katero so se bleščale ostre gore, z drugim, svetlejšim, pa je bil zazrt v morje in čez njegovo sinjino v svet, v skrivnost.

Kajti Križ pri Trstu, o njem je govor, je gnezdu podobna vas, zgrbljena nad morjem in zraščena s Krasom. V njej sem se znašel med imenitnimi ljudmi, hrupnimi veseljaki in pivci in pevci.

Razumljivo, da sem se rodil natanko na sredi tega središča stvarstva, tik ob Križadi. Ko sem zanesljivo shodil, da sem lahko stopal za tatom in mamom, pa smo svojo revščino prenesli na rob vasi: naselili smo se na Klancu, kar je za pisatelja očitno edino primerno. Od tam sem se podajal na plaha raziskovanja bližnje in s časom vse manj bližnje okolice, zdaj na eno stran vasi, zdaj na drugo, in se hitro vračal domov, da se ne bi zgubil. Dolgo me je zadržalo samo nad morjem. Kadar sem prišel na mesto, od koder sem se lahko razgledal po širjavi sinjega med Istro in Furlansko ravnino, ki se je naravnost pred mano stikala z nebom, včasih v prelivu iste modrine, včasih z ostro zarezano črto obzorja, sem strmel odprtih ust. Bilo je neverjetno mogočno, bilo je neverjetno preprosto.

Težko je govoriti o morju nekomu, ki ga ne pozna, za tiste, ki so ga doživeli in ga doživljajo, pa je prav tako težko najti prave besede. Morje je pač morje. Morje je to vodno prostranstvo, razgrnjeno pred tabo v ravnini, skrivnostno in neulovljivo. Zajameš ga in ga ne moreš zajeti: v rokah ti ostane samo nekaj požirkov slane vode. Običajno je domače, krotko in nežno ljubkujoče, vabi te k igri in razposajenosti, a naenkrat lahko potemni, postane renčavo in popadljivo, pobesni s penastimi valovi, ki grozijo s smrtjo, zato je zmeraj vredno globokega spoštovanja. Obenem pa je morje tudi to, kar je tam čez, tam na dnu onstran obzorja, to, kar te vabi z milim glasom siren.

Koliko mladih src je tako hrepenelo po neznanem, po viharnih plovbah, po pustolovščinah, po pravljličnih zamorskih krajih, o katerih smo slišali ob mrzlih zimskih večerih. Otroci smo napeto poslušali in se ponoči premetavali v snu, ko smo v sanjah jadrali za svojimi željami.

V mojem rodnem Križu so bili doma veseljaki, po poklicu skoraj sami šaljivci, ob prostem času pa ribiči, kamnoseki in kmetje, ki so največ svoje ljubezni posvečali vinogradom in brajdam. Vsi, ne samo kmetje, tudi delavci v ladjedelnicah, kuharji na parnikih ali potapljači so vedeli, kako je treba trti govoriti prijazno in jo vse leto ljubkovati, da jeseni bogato obrodi. V vasi je večina družin živela pod tujo streho, ampak redke so bile tako revne, da niso imele svojega vinograda ali vsaj nekaj trt z zvenečimi imeni: izabela, malvazija, refošk. Otroci jih nismo marali, ker je bilo z njimi veliko sitnosti, a kadar je dozorelo grozdje, smo itak samo cedili sline, saj nam je bilo prepovedano in zastraženo.

Drugače pa smo se trudili, da svojih staršev ne razočaramo, posebno ne očetov, ki so imeli lahkokrile roke: mimogrede so ti priletele okoli ušes. Zato smo si prizadevali, da se čim prej naučimo čim več spretnosti. Da smo bili mojstri, o tem ni dvoma. Naši obroči so se kotalili s hrupnim žvenketom, na cestah so dvigali prah vozički raznih velikosti in koles, v nebo smo spuščali zmaje, ki so se običajno vgnezdili med vejami nesramnih dreves ali končali s padcem na tla polomljenih reber. Najraje pa smo gradili barčice vseh vrst. Jadrnice in veslače in podmornice so nam morski valovi neusmiljeno vračali na prod, zato pa so mirno plule po koritih, škafih in govejem napajališču.

Ko sem obredel Kras tja do najmanjših zaselkov, sem odkril, da je vsem nekaj skupnega, nekaj, kar zasidra v pokrajino tako večja naselja kot samotne kmetije. To niso samo kamnite hiše, borjači in vodnjaki, niso samo obzidane ograde in vrtače ali borovci, ni samo gmajna z brinjem in rujem. Mimo tega je še nekaj ne povsem določljivega, nekaj, kar je v enaki meri tako v naravi kot v ljudeh, neakšna sončna širina, zaradi katere se mi je zdelo in se mi še zmeraj zdi življenje na Krasu resnično imenitno.

Morje in Kras se v meni prelivata že iz otroštva. Nad ogradami in njivami so letali vrani in kavke, jaz pa sem te črne in sive ptice s pogledom spreminjal v bele galebe. Žito je pod rahlim vetrom valovalo v sončni pripeki, meni pa je bilo, ko da njivo preplavljajo pravi morski valovi, zlati od sonca in polni bleščočih zvezdic.

Jadrnice spremljajo moje življenje od prvega pogleda na morsko plan. Visoko z brega so bile videti skoraj vse enake, ko pa sem se prvič spustil do portiča, sem bil presenečen, kako zelo različne so med sabo. Takrat so še prevladovali mogočni ribiški bragoci s štirikotnimi jadri na dveh jamborih in nekoliko manjši enojamborniki. Jadra so bila oranžna ali drugače okrašena. Z leti pa so vaščani opustili ribolov in te barke so zginile z obzorja.

Preplavila so ga hitra turistična in športna plovila, po večini z belimi trikotnimi jadri na vse daljših jamborih. Zdaj se enkrat v letu zbere v zalivu nepregledna množica jadrnic – našteli so jih že skoraj dva tisoč – med njimi tudi znamenite velikanke s svetovnih morij. Marsikdaj se zgodi, da veter prav takrat viha nos in ga ni na spregled. Zna biti, da se preveč namuči, ko mora gnati tolikšno čredo gor in dol po zalivu.

Podoba Krasa je še posebej očarljiva v jesenskem razkošju gmajn z grmi rdečega ruja, ko se zdi, da pokrajina plameni v čudežnem ognju. Gori in ne zgori. Skoznjo te nosi korak kakor v deželi sanj. S sončnim zahodom se mogočni kres poleže v žerjavico, ta pa se v temi potuhne do jutra, ko se znova razžari.

Pozimi zadnje čase znova prihaja v goste burja, ki nekajkrat letno silovito prezrači Tržaški zaliv. O njenih obiskih pišejo z mastnimi črkami na prvih straneh časopisov, ker sunki tega svojeglavega vetra dosegajo neverjetno hitrost, ruvajo drevesa, odkrivajo strehe in prevračajo celo kamione. Po nekaterih mestnih ulicah je treba ob pločnikih napeti vrvi, da se jih pešci lahko oprimejo, drugače bi odfrleli kot njihovi klobuki in dežniki. Kajti burjo radi spremljajo dež, poledica ali sneg. Zato pod mastnimi naslovi ne manjka smešnih slik, v bolnišnicah pa tudi ne dolgih vrst javkajočih žrtev.

Kadar je v letih mojega otroštva na redke čase snežilo, se je zoprna zima v hipu spremenila v praznik. Nikogar ni več zeblo, nihče ni kuhal mule. Naj le pada sneg, naj le pada, smo pravili, dokler je snežilo, in upali smo, da bo padal ves dan in vso noč in ves naslednji dan in cel teden in cel mesec. Pa ni, saj veste, da ni.

Navadno ob morju ne traja dolgo ne samo sneženje ne zapadli sneg. Okoli naše vasi se nekoliko dlje ohrani predvsem v dolinah, pa smo vlekli sanke skozi ograde iz doline v dolino z upanjem, da ga bo v naslednji kaj več. Običajno ga je bilo komaj toliko, da smo si dodobra zmočili obuvalo in obleko, popraskali nos v kakem grmu ali staknili buško na čelu, potem smo prezebli šklepetali z zobmi ob štedilnikih in poslušali drdranje mam o telebanih, ki ne ubogajo in ne ubogajo.

Sankali smo se v glavnem po ledu, sankali in drsali po zamrznjenih lužah in mlakah, ob napajališču goveda. V Križu je bilo na Klancu, nad strmino, in voda je curljala iz njega noč in dan. Kadar je pritisnil hud mraz, smo ji še mi pomagali iz

korita, da nas je naslednje jutro čakala ozka ledena steza, bleščeča ko čisto srebro, a za nas bolj dragocena od zlata.

Ko sem gnal na pašo, mi je mama vsakikrat znova zabičala, naj pazim, kod stopam, naj se ogibam jam in požiralnikov. In tudi za kozo naj skrbim, da ne bo lezla v nesrečo. Velika brezna smo poznali, ker so iz njih zletavali divji golobje, ampak med grmovjem je bilo polno nevarnih pasti, z visoko travo zaraščenih udorov in manjših lukenj, v katere smo lučali kamne, da smo po odmevu njihovega kotaljenja ocenjevali globino. Takrat še nisem vedel, da so to dohodi v čudovit svet presenetljive lepote.

Takrat še nisem vedel marsičesa, na srečo tudi tega ne, lepega in hudega, kar mi je bilo namenjeno. Zdaj sem se ugnezdil v svoji hiši, okna odpiram na široko in sem vesel, da sem se rodil prav tistega dne in prav tu.

Gledam skozi okno:
v gmajni brin sameva,
ampak malo dalje,
v njivi v drugem oknu
žito dozoreva.

In odprem še tretje
na nasprotni steni,
vidim: sinje morje
se v valovih peni
in čez te valove
belo jadro plove.

Združena tri okna
v sliko pretresljivo
shranim za spomin:
jadro plove v njivo,
v gmajni žitno klasje,
a samotni brin
sredi morja rase.

Nabralo se je let, da jih štejem, ne preštejem. Kadar se od oken svoje hiše zazrem v zrcalo, vidim skozi svoj obraz tistega dečka sredi iger na velikem obzidanem borjaču s težkim zelenim portonom, ki se kdaj pa kdaj odpre, da se deček odpravi na plaha raziskovanja okolice, tja do roba vasi, od koder zagleda morje, morje brez konca in kraja, in tja do začetka gmajne, kjer se mu med bodečimi trni ponujajo črne robidnice, medtem ko daleč v ozadju silijo v nebo ostre gore.

Ko je imel let za vsak prst na rokah in še eno povrh, so ga poslali v mestno šolo, da se je vozil z vlakom kot odrasli in se potem malce preplašen potepal med mogočnimi palačami in tujimi ljudmi. Pa je zrasel v fanta in tudi let je bilo že za vse prste rok in nog, ko je odšel po svetu, da bi v debelih knjigah odkril, kako se rodijo pesmi, tiste prave, ki zaprhutajo in zaščebetajo kot ptičke, da ti mili zvoki obletavajo glavo in srce. Bral je in bral in se staral kakor človek, ki zasluti pravo pot in se odpravi po njej, ampak poti ni in ni konca. Zdaj se vse zgublja s

podobami v zrcalu, ki hlapijo kot meglice, zgoščajo pa se poteze obraza moža, v katerem spoznavam sebe.

Tone Pavček

BARVE V POKRAJINI

O barvah v pokrajini naj bi rekel kakšno lepo besedo. Prav. Toda o kateri od mojih pokrajin? Mene je namreč doletela posebna, morda ne čisto zaslužena sreča. Imam dve pokrajini. V eno sem se narodil, bilo je to davno, tam doli nekje na Dolenjskem, v drugo sem, potohodec, privandral v zrelih letih. Prva je domovina, ki jo otrok obide bos vsenaokrog, in si ji zvest kot materi sin. Tudi druga, Slovenska Istra, prisvojena in pridelana v besedi in zemlji, lega po vseh mojih udih in sega v dušo, čeprav je prva pač prva. Med sabo se razumeta in v meni dopolnjujeta, četudi se ne ujemata ne v značaju ne v govoru in ne v barvah.

Vsaka pokrajina ima svoj značaj, svojo podobo, svojo osnovno barvo. Ne menjava svojih značilnosti, pa četudi njeni prebivalci šarijo in packajo po njenem telesu z zgradbami – tujki, s samovšečnimi igrišči, z ranami – kamnolomi ali s širokopasovnicami, ki držijo v nikamor, v izginotje lepote. Osnovna barva je vsaki pokrajini dana, ostaja kot glavni ton, kot živica govora, najsi ji letni časi dodajajo ali jemljejo radožive barvne veselosti in zamišljeno resno strogost. Še mnogo bolj kot pokrajina spreminja barve človek, gost v pokrajini, vse od prvih korakov do zadnjega oddiha ali izdiha. Njegove barve zore z njegovimi leti in so tudi odsev njegove duše.

Kot otrok sem videl okrog naše hiše, v svojem prvem bosonogem svetu, vse zeleno, zeleno, zeleno. Trave in trtje in drevje, vse zeleno in jaz kot Marko, ki skače po zeleni trati. Bele barve zime nisem maral ne videti, še manj jo občutiti. Hotel sem svojo zeleno. Mati je gledala drugače; videla je črno in rjavo zemljo, ki jo je kopala, sive dneve dnine na vasi, še bolj sivo kupolo neba nad seboj, kadar ni bilo kruha za otroke, a včasih, ne samo v sanjah, tudi belega konja, zapreženega v koleselj in svetlo pisano ruto na svoji glavi. Bogve kakšne barve je mama gledala v svoji mladosti, v lepih letih zaljubljenosti, v času pred poroko in kdo ve, sta se ji sivina in črnina življenja osvetlili na koncu potovanja iz šentjurskega doma v večnost. In kakšne barve je zdaj ta, nam tako neskončno neumljiva večnost?

Sam sem svojo otroško zeleno barvo mladosti v mladeniških letih zamenjal za modro, bolj natanko, za sinjo. Zaljubljenec je bilo vse modro, od neba do plavic in lanu, vse sinje, sinje, kot so bile oči deklice sinjeočke. Tako je pijatelj slikar vse, kar je slikal, oblekel v modro: potok, drevesa, hoste, polja, nebo, ljudi pod njim, še belo zimo je pomodril, še preorana njiva in znamenje ob poti k njej sta bila modra. Tako je videl, najbrž zato, ker je bil večno zaljubljen, če ne v žensko, pa v svojo pokrajino ob jezeru in v vse lepo. Za lepoto pa mu je najbolj ustrezala modra barva. Bila je njegova od začetkov, ko je prijel v roke slikarski čopič, do konca, ko je, zagotovo, odšel v svojo sinjino.